

Analiza prawno porównawcza przepisów dotyczących zjawiska fałszerstwa dzieł sztuki w prawie polskim i włoskim

Comparison of polish and italian regulations related to forgery of the pieces of art

Agata Klimczyk

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Nicolaus Copernicus University in Torun

Streszczenie

Celem pracy było porównanie polskiego i włoskiego systemu prawnego i wskazanie możliwych rozwiązań. Proceder fałszerstw dzieł sztuki będzie pojawiać się coraz częściej. Związane jest to przede wszystkim ze wzrostem cen obiektów oraz z otwartością rynku antykwarycznego, także z lukami w prawie, pozwalającymi na manipulację. W przypadku zakupów przedmiotów o niebagatelnej kwocie, konieczne jest przeprowadzenie fachowej ekspertyzy. Należy zwrócić uwagę, że w polskim systemie prawnym brakuje regulacji o charakterze szczegółowym, a w wielu przypadkach stosowane są ogólne przepisy dotyczące oszustw, fałszerstw *etc.* Porównując regulacje obowiązujące w obu systemach prawnych należy stwierdzić, że w RP brakuje, np., przepisu dotyczącego publikacji danych osobowych sprawców, co jest bardzo istotne ze względu na konieczność zaufania do sprzedawców dzieł sztuki ze strony nabywców.

Abstract

The aim of the work was to compare the Polish and Italian legal system and an indication of the possible solutions. Practice counterfeit works of art will appear more often. This is mainly due to increase in prices of properties and antique market openness, also with gaps in the law, allowing for manipulation. In the case of purchases of items with a considerable amount, it is necessary to carry out professional expertise. It should be noted that in the Polish legal system lacks a regulation of a specific, and in many cases used are general provisions on fraud, counterfeiting, etc. Comparing regulations in both legal systems, it should be noted that in Poland are missing, for example, the provision on the publication of personal data of the perpetrators, which is very important because of the need to trust the sellers of works of art on the part of the buyers.

Słowa kluczowe: fałszerstwo, prawo, dzieła sztuki

Key words: forgery, law, pieces of art

Dzieła sztuki i zabytki są niepowtarzalnym, jedynym w swoim rodzaju dobrem materialnym, dziedzictwem kultury oraz artefaktem przeszłości. Należy zwrócić uwagę na różnicę występującą pomiędzy zabytkiem, a dobrem kultury. Otóż dobro kultury jest pojęciem szerszym niż zabytek, ponieważ każdy zabytek jest dobrem kultury, a nie każde dobro kultury jest zabytkiem. Dobro kultury może być rzeczą współczesną, jednakże musi mieć ważne znaczenie dla społeczeństwa i kultury¹.

Innym pojęciem jest „dzieło sztuki”. Termin ten nie występuje na kanwie prawa. Charakteryzuje się tym, że musi posiadać wartość estetyczną (oddziaływanie na emocje odbiorcy, zainteresowanie estetyką) i teoretyczną (spełnia wymagania stylu, techniki, materiałów z punktu widzenia okresu w jakim powstał)².

Pisząc o zabytkach oraz dobrach kultury, powinno się zwrócić uwagę na ich przeszłość, gdyż pozwoli to na prawidłowe rozpoznanie autentyczności poddanego analizie obiektu. Zatem również przyczyni się to do wykluczenia fałsyfikatu, którym *sensu largo* według definicji J.

¹ E. Charymska, *Zabytki i dzieła sztuki, jako przedmioty ochrony*, http://www.desecuritate.uph.edu.pl/images/De_Securitate_nr_11_2015_Charymska.pdf, s. 34, dostęp z dnia 12.06.2016.

² E. Charymska, *Zabytki i dzieła sztuki, jako przedmioty ochrony*, http://www.desecuritate.uph.edu.pl/images/De_Securitate_nr_11_2015_Charymska.pdf, s. 35, dostęp z dnia 12.06.2016.

Stelmacha jest „każda rzecz, która niezależnie od przyczyn jej powstania imituje rzecz autentyczną”³. W innym ujęciu falsyfikatem jest „świadome naśladowanie dzieła sztuki określonego autora lub okresu, uprawiane przeważnie z chęci zysku”⁴.

Oględnie rzecz ujmując, występują różne formy fałszerstw, nie tylko polegające na całkowitym odtworzeniu dzieła z innej epoki, ale także takie, które występują poprzez dokonanie przeróbek w istniejącym dziele (zamieszczenie lub zamianie sygnatury *etc.*). Występuje też typ fałszerstwa zwany pastiszem. Jest to łączenie fragmentów istniejących obrazów i stworzenie z nich jednolitego dzieła⁵.

Za sprawą rosnącego zainteresowania dziełami sztuki oraz „otwarcie rynku” na światowej klasy arcydzieła, nie jest już precedensem fałszerstwo, gdyż staje się ono opłacalne, a amatorów dużego zysku nie brakuje.

Inwestowanie w dzieła sztuki, traktowane jest jako inwestycja długofalowa. W większości przypadków lokowanie w „światowej klasy” dzieła sztuki, może zakończyć się niepowodzeniem. Wśród przyczyn wzrostu owego zjawiska można wymienić takie elementy jak: rozszerzenie dostępu do rynku sztuki, traktowanie sztuki jako inwestycji oraz coraz łatwiejszy dostęp do naśladownictwa obiektów⁶ - możliwość przyjrzenia się z bliska muzealnym obiektom, możliwość nabycia katalogów, co umożliwia sprawdzanie sygnatur *etc.* i udoskonalenia warsztatu oszustów.

O ile nie opłaca się fałszować np. miernych malarzy, których dzieła kupowane są dla pobudek estetycznych, to niekiedy można trafić na „perełkę rynku antykwarycznego”.

Nawet eksperci, którzy przez wiele lat parają się tą profesją, nie są w stanie z pewnością stwierdzić, że dane dzieło jest oryginałem pomimo, że mają umiejętność patrzenia na dukt pędzla, na szczegóły charakterystyczne dla danego artysty, płótno, materiały z danej epoki, czy na specyfikę warsztatu artysty. Często zdarza się, że dzieło mogło być namalowane przez ucznia, a nie mistrza i tylko zostało przypieczętowane sygnaturą tego znanego malarza. Ale w tym przypadku nie mówimy o fałszerstwie *sensu stricto*. Ważne znaczenie ma technologia konserwacji i restauracji dzieł sztuki, trzeba bowiem oprócz opinii znawców zastosować nowoczesną technologię⁷.

W literaturze włoskiej można spotkać się z definicją fałszerstwa dzieł sztuki w podobnym ujęciu. *Il Sabatini Coletti* informuje, że fałszerstwo jest czymś nie oryginalnym, nie autentycznym,

³ J. Stelmach, *Granice falsyfikatu*, 2011, s.92

⁴ *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. K. Kubalska-Sułekiewicz, M. Bielska-Łach, A. Manteuffel-Szarota, wyd. 3, Warszawa 2002.

⁵ A. Jagielska, D. Markowski, *Falszyfikaty dzieł sztuki w wybranych orzeczeniach sądów polskich i niemieckich*, Toruń 2011, s.152.

⁶ G. Lemme, *Opere d'arte false o erroneamente attribuite: il dilemma dell' acquirente*, <http://news-art.it/news/opere-d-arte-false-o-erroneamente-attribuite--il-dilemma-de.htm>, dostęp z dnia 12.06.2016.

⁷ B. J. Rouba, *The significance of research in the process of conservation, Technology and technique in research on the works of art - „Ars sine scientia nihil est”*, Toruń 2010, s. 20.

”pod nieprawidłowym nazwiskiem” - podpisem. Jest czymś, co nie odpowiada korespondencji do danego przedmiotu⁸. Jest to coś, co jest błędnie, źle pojmowane przez odbiorcę⁹. Ma na celu sprawić pozór oryginału.

Niektóre „muzealne okazy” w celu zwiększenia wartości zostały wzbogacone dekoracjami, ornamentami *etc*¹⁰. Wiele tego typu przykładów można odnaleźć w muzeach. Nie znaczy to, że nie są liczącymi się artefaktami przeszłości, ale że ich proveniencja może zostać zakrzywiona. Nie należy także sugerować się pojedynczymi elementami obiektu. Zaopatrując się w przedmioty o dużej wartości antykwarecznej, powinno liczyć się z tym, że choć przedmiot będzie „z epoki”, to niektóre jego części składowe mogły zostać dołączone później. W świetle innego włoskiego źródła „fałszywe” jest wszystko, co nie jest prawdziwe, ale można to ocenić za autentyczne¹¹. Natomiast „fałszerstwem” jest sam akt i efekt sfalszowania, zatem jest to podrabianie, czy też wytwarzanie oszukańczych imitacji dzieł sztuki *etc.*¹²

Ważna jest analiza materiałów, z których wykonane jest dzieło sztuki, poziom wykonania, technika, gdyż to właśnie historia materiałów i technik wykonania pozwoli już we wstępnej analizie przybliżyć proveniencję badanego obiektu¹³. Nie należy pominąć okresu, w którym dane dzieło powinno powstać, który jest powiązany z tłem historycznym, społecznym *etc*¹⁴. Ważny jest też stan zachowania obiektu, na co składają się takie czynniki jak warunki w jakich był przechowywany, konserwacja, renowacja oraz zabiegi kosmetyczne.

Wiele fałszerstw wykonywanych jest w ten sposób, że na obiekty celowo są nanoszone „normalne ślady użytkowania”, krakelury (spękania) itp. To wszystko ma nadać historię nowemu obiektowi, zaklasyfikować go do okresu, który ma reprezentować. Dlatego na spostrzeżenie czy mamy do czynienia z falsyfikatem, czy z „autentykiem” składa się wiele czynników.

Obecnie na rynku jest wiele falsyfikatów marnej jakości. Są tak słabo wykonane, że na „pierwszy rzut oka”, można z łatwością stwierdzić „nieprofesjonalną rękę”.

⁸ il Sabatini Coletti, *Dizionario di Italiano*, http://dizionari.corriere.it/dizionario_italiano/F/falso.shtml?refresh_ce-cp, dostęp dnia .

⁹ il Sabatini Coletti, *Dizionario di Italiano*, http://dizionari.corriere.it/dizionario_italiano/F/falso.shtml?refresh_ce-cp, dostęp dnia .

¹⁰ G. Catania, *I falsi nell'Arte - Insidie del mercato Antiquario*, <http://www.artericerca.com/Articoli%20Online/I%20Falsi%20nell'Arte%20-%20Parte%20seconda%20-%20Giorgio%20Catania.htm>, dostęp z dnia 12.06.2016.

¹¹ *Falso in Vocabolario della lingua italiana*, Roma, Istituto della Enciclopedia italiana, fondata da Giovanni Treccani, 1987.

¹² *Falso in Vocabolario della lingua italiana*, Roma, Istituto della Enciclopedia italiana, fondata da Giovanni Treccani, 1987.

¹³ G. Morelli, *Pater e la critica d'arte in Italia nel primo Novecento*, in Gianni Carlo Sciolla. *La critica d'arte del Novecento*, a cura di M. de Rosa, Napoli 2009, s. 52.

¹⁴ G. Morelli, *Pater e la critica d'arte in Italia nel primo Novecento*, in Gianni Carlo Sciolla. *La critica d'arte del Novecento*, a cura di M. de Rosa, Napoli 2009, s. 52.

Eksperci w zakresie oceny wartości i autentyczności dzieł sztuki, oprócz wykorzystania ich wiedzy, poprzez sprawdzenie przedmiotu za pomocą lupy czy mikroskopu¹⁵ itp., często zwracają się do badań technologicznych (badania struktury farb, podobrazia, starzenia się materiałów, wpływu zjawisk atmosferycznych, przeprowadzanych konserwacji)¹⁶.

Trudno bowiem z całą pewnością orzec o autentyczności badanego obiektu, bez prawidłowego przeprowadzenia badań, ponieważ nawet już badania pigmentów, spoiw, werniksów, środków konserwatorskich, a nawet elementów łączących - zabezpieczających (gwoździ), pozwalają na określenie proveniencji¹⁷.

Niegdyś popularną metodą ekspertyzy było zatapianie próbek obiektu w żywicy oraz ich późniejsza analiza pod mikroskopem (w czasie gdy poddawano je różnym czynnikom)¹⁸. Jednakże obecnie większe powodzenie mają metody bezstykowej analizy technicznej: analiza fizykochemiczna (identyfikacja składników pigmentów), poddawanie działaniu promieniom UV, badanie podczerwieni (co pozwala uwidocznić rysunek, odsłaniający sposób pracy artysty), promienie rentgenowskie (wykazują dokładne podmalowania, elementy rysunkowe) oraz mogąca działać bez fizycznego kontaktu analiza matematyczna (zmienianie fotografii pracy na mapę bitową i późniejsza „wiwisekcja” zdjęcia)¹⁹. Warto zrozumieć, że dzieła sztuki są wynikiem nawiązania do określonego kontekstu kulturowego. Zostały stworzone by zaspokoić potrzeby kulturowe, nadać kulturze określony smak i charakter.

Należy nadmienić, że tematyka fałszerstwa dzieł sztuki, dóbr kultury, zabytków zarówno na rynku polskim jak i włoskim nie cieszy się dużym zainteresowaniem, a już szczególnie odpowiedzialność karna dotycząca tego procederu, co przekłada się na skromną liczbę publikacji w tym zakresie.

Po raz pierwszy do włoskiego porządku prawnego wprowadzono pojęcie „fałszerstwa dzieł sztuki” w 1971 roku, co określono jako „zasady penalizacji fałszowania dzieł sztuki”²⁰.

¹⁵ A. Chelstowski, *To co zalewa rynek sztuki, nawet trudno nazwać falsyfikatami*, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,12220919,Chelstowski_To_co_zalewa_rynek_nawet_trudno_nazwac.html, dostęp z dnia 10.06.2016.

¹⁶ A. Chelstowski, *To co zalewa rynek sztuki, nawet trudno nazwać falsyfikatami*, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,12220919,Chelstowski_To_co_zalewa_rynek_nawet_trudno_nazwac.html, dostęp z dnia 10.06.2016.

¹⁷ B. J. Rouba, *The significance of research in the process of conservation, Technology and technique in research on the works of art - „Ars sine sciential nihil est”*, Toruń 2010, s. 20.

¹⁸ J. Harasimowicz, *Ekspertyza dzieł sztuki - prawo, warsztat, technologia*, <http://rynekisztuka.pl/2014/04/10/ekspertyza-dziela-sztuki-prawo-warsztat-technologia/>, dostęp z dnia 15.06.2016.

¹⁹ J. Harasimowicz, *Ekspertyza dzieł sztuki - prawo, warsztat, technologia*, <http://rynekisztuka.pl/2014/04/10/ekspertyza-dziela-sztuki-prawo-warsztat-technologia/>, dostęp z dnia 15.06.2016.

²⁰ G. Siniscalchi, *Il falso nell'arte brevi osservazioni, Ars et furor*. Periodico di cultura artistica e di informazione, Rivista bimestrale-Anno III- Sett./ott. 2007, n. 11.

Przyczynkiem do tego była niewątpliwa potrzeba uregulowania ochrony dóbr kultury. Jak wykazują włoskie akty prawne, ochrona dziedzictwa uregulowana jest w *Decreto Legislativo 22 gennaio 2004, n. 42 Codice dei beni culturali e del paesaggio, ai sensi dell'articolo 10 della legge 6 luglio 2002, n. 137*. Szczególną uwagę na to zwraca przepis 178, zatytułowany „Falszerstwa dzieł sztuki”, który stanowi, że Karze pozbawienia wolności od trzech miesięcy do czterech lat i grzywnie od 103 euro do 3099 euro, podlegają 4 rodzaje czynów. Po pierwsze podlega odpowiedzialności karnej, kto w celu osiągnięcia zysku podrabia, ołtarze lub reprodukuje obrazy, rzeźby lub grafikę lub obiekt antyczny lub historyczny lub archeologiczny. Należy dodać, że w rozumieniu włoskiej judykatury, nie wszystkie kopie, będą posiadały elementy nadające się do penalizacji, ale tylko te które mają unikalne cechy przypisywane pracy, którą przypuszcza się za odtworzoną. Po drugie odpowiedzialności karnej podlega ten kto, nawet bez rozeznania fałszerstwa, zamiany lub reprodukcji, posiada w handlu lub wprowadza do obiegu lub wprowadza do tego celu w państwie, lub w inny sposób wprowadza do obrotu, jako autentyczne, podrobione egzemplarze, zamienione lub reprodukcje dzieł malarskich, rzeźby, grafiki lub przedmiotów antycznych, lub obiektów historycznych czy archeologicznych. Po trzecie przestępstwa dopuszcza się kto, rozpoznając falsyfikat, podrabia, zamienia lub powiela. Po czwarte, kto przez inne środki wypowiedzi, ekspertyzy, publikacje, pieczęcie lub etykiety lub w inny sposób czyni wiarygodnym lub bierze udział w uwiarygodnieniu falsyfikatu jako autentyczny obiekt, podrabia go przerabia lub odtwarza²¹.

Jeśli przestępstwa zostały popełnione w ramach wykonywania działalności handlowej, kara wzrasta i skazanie następuje na podstawie artykułu 30 (*Codice Penale*) Kodeksu Karnego (zakaz wykonywania zawodu²²). Artykuł 30 Kodeksu Karnego pozbawia możliwości wykonywania zawodu w czasie zakazu, dotyczy to także zawodów związanych ze szczególnymi kwalifikacjami, zezwoleniami, licencją. Wskazuje także że owa dyskwalifikacja nie może być krótsza jak miesiąc, ani dłuższa niż pięć lat, chyba że jest to przypadek wyraźnie określony przez prawo²³. Orzeczenia o przestępstwach, o których mowa w ustępie 1 interpretowanej ustawy są publikowane w trzech wyznaczonych przez sąd gazetach o zasięgu ogólnokrajowym, w trzech różnych miejscowościach, co niewątpliwie jest zaskakującą formą dodatkowej penalizacji czynu zabronionego - odpowiednio stosuje się artykuł 36, ustęp 3 Kodeksu Karnego (publikacja wyroku skazującego)²⁴. Podawanie do publicznej wiadomości informacji o karalności byłoby w Polsce niemożliwe ze względu na ochronę

²¹ *Decreto Legislativo 22 gennaio 2004, n. 42 Codice dei beni culturali e del paesaggio, ai sensi dell'articolo 10 della legge 6 luglio 2002, n. 137, l'art. 178.*

²² *Codice Penale, Testo coordinato ed aggiornato del Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398, l'art. 30.*

²³ *Codice Penale, Testo coordinato ed aggiornato del Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398, l'art. 30.*

²⁴ *Decreto Legislativo 22 gennaio 2004, n. 42 Codice dei beni culturali e del paesaggio, ai sensi dell'articolo 10 della legge 6 luglio 2002, n. 137, l'art. 178.*

danych osobowych (prawo przestępców do anonimowości). Jest to jednak bardzo dobre rozwiązanie ze względu na to, że w przypadku obrotu dziełami sztuki szczególną rolę odgrywa wzajemne zaufanie do marszandów oraz nabywców dzieł sztuki.

Dodatkowo zawsze zarządza się konfiskatę egzemplarzy sfałszowanych, odtworzonych lub reprodukcji, wskazanych w ustępie pierwszym, za wyjątkiem rzeczy należących do osób spoza przestępstwa. Konfiskata rzeczy jest zabroniona, bez ograniczeń czasowych, także sprzedaż ich na aukcji²⁵.

Fałszerstwa dzieł sztuki, odnoszą się także do żyjących autorów.

W Ustawie n. 490 z 29 października 1999 roku, umieszczono odniesienie do fałszerstwa dzieł żyjących autorów lub tych których wykonanie (praca) przekracza ponad pięćdziesiąt lat²⁶. W orzeczeniu *Corte Costituzionale* z dnia 10.05.2002 n. 173, przychyłono się do tego zdania oraz uzasadniono, że przepisy odnoszące się do fałszerstw dzieł sztuki istniejących autorów nadal stosuje się, a wynikię kwestie legalności konstytucyjnej, które zostały podniesione w owym wyroku należy uznać za bezzasadne²⁷.

Artykuł 1427 *Codice Civile Italiano* (CC z 1942 roku) stanowi, że osoba która zawarła umowę, udzieloną przez pomyłkę, wymuszoną lub zawartą poprzez użycie siły, może żądać unieważnienia umowy²⁸. Może wydawać się, że owy przepis nie budzi wątpliwości. Jednakże co w przypadku gdy zostanie zakupiony przedmiot i po czasie okaże się, że nie jest on autorstwa, które jemu początkowo (przy zakupie) przypisywano (ale równie „dobrego pędzla” światowej sławy artysty), a błąd taki wynikł przez nieprawidłową ocenę rzeczoznawcy. Co w takim przypadku zrobić ?. W takim przypadku kupujący powinien udowodnić, że sprzedawca wiedział o błędzie i tożsamości przedmiotu. Jest to zadanie bardzo trudne. Aczkolwiek przepis 1431 *Codice Civile* wskazuje, że błąd jest uważany za rozpoznawalny, gdy w stosunku do treści, do okoliczności tej umowy lub co do jakości wykonania, przy użyciu normalnej staranności mógł zostać wykryty. Gdyby owy proceder był umyślny, z łatwością można by to udowodnić. Ważne jest określenie przy zawartej umowie, czy sprzedawca zawarł określenie „przypisuje się”, „jest to praca” etc. Takie oznaczenia przyczynią się do udowodnienia błędu sprzedawcy.

²⁵ Decreto Legislativo 22 gennaio 2004, n. 42 *Codice dei beni culturali e del paesaggio, ai sensi dell'articolo 10 della legge 6 luglio 2002, n. 137, l'art. 178.*

²⁶ Decreto legislativo 29 ottobre 1999, n.490. *Testo unico delle disposizioni legislative in materia di beni culturali e ambientali, a norma dell' art. 1 della legge 8 ottobre 1997, n. 352, l'art.*

²⁷ Corte Costituzionale, Sentenza 10/05/202 n. 173, <http://www.altalex.com/documents/news/2002/06/03/reato-di-contraffazione-si-applica-anche-alle-opere-di-autore-vivente>, dostęp z dnia 15.06.2016.

²⁸ *Codice Civile Italiano* del 1942, n. 262., l'art. 1427.

Artykuł 1442 *Codice Civile* wskazuje, że od dnia wykrycia zdarzenia biegnie termin pięciu lat²⁹. Są to aspekty bardzo problematyczne. Ponieważ jeśli np. spadkobiercy sprzedadzą wartościowy obiekt, który odziedziczyli, następnie okaże się, że jest on innego „pędzla”, kupujący ma pięć lat od odkrycia tego faktu na wezwanie spadkobierców do sądu³⁰. Natomiast jeśli kupujący zauważy brak tożsamości artysty, którego pracę zakupił i nie upłynęło od tego momentu dziesięć lat, wtedy może posłużyć się przepisami prawa. Natomiast w przypadku, gdy zauważy błąd po upływie tego okresu, może zabiegać o doszukanie nieważności. Wyznaczone dziesięć lat jest nieprzekraczalną granicą. Jeśli zostanie przekroczone, nie ma możliwości podnieść zarzutu fałszerstwa lub błędnego uznania³¹.

Rekapitulując - przepisy penalizujące fałszerstwo dzieł sztuki we Włoszech, spełniają wymogi społeczeństwa, ponieważ stosują oddzielną ramę prawną, jednocześnie minimalizując wątpliwości interpretacyjne związane z dwoistością, którą powodują bezpośrednie odniesienia do Kodeksu Karnego³². Ktoś kto staje się fałszerzem zmagają się z tym pod względem prawnym, ale także moralnym. Rynek sztuki zawsze będzie i zawsze był towarzysz, ponieważ właśnie to on stwarza na nie popyt. W wizji judykatury włoskiej odnoszącej się do fałszerstw dzieł sztuki, kontynuuje się ograniczania funkcji ochronnej w stosunku do autentyczności dzieł, za wyjątkiem ochrony takich interesów jak dziedzictwa kulturowego i wierze kultywowanej dla dobra społeczeństwa³³. Odniesienia w doktrynie do „wiary społeczeństwa” w kwestii dzieł sztuki zawarł w jednej ze swoich publikacji P. Coco³⁴.

Podsumowując należy zwrócić uwagę, że we włoskiej regulacji dotyczącej fałszerstwa występuje *dolus coloratus*, który wiąże się z tym, że przestępstwo zostaje popełnione podczas gdy motywacją sprawcy było uzyskanie korzyści majątkowej. Penalizowane jest podobnie jak w prawie polskim. Szczególny rodzaj przestępstwa stanowi fałsz intelektualny związany z ekspertyzami i opiniami rzeczoznawców. Jest to bardzo istotna regulacja, ponieważ większość spośród fałszywych dzieł sztuki wydaje się być wprowadzonych do obiegu aukcyjnego właśnie dzięki nierzetelnym opiniom ekspertów. Interesującym rozwiązaniem jest szczególna regulacja dotycząca osób wykonujących działalność zawodową lub gospodarczą, a zatem profesjonalną związaną z obrotem dziełami sztuki. Do tego rodzaju przestępstw zastosowanie ma specyficzny środek karny związany

²⁹ *Codice Civile*, l'art 1442.

³⁰ G. Lemme, *Opere d'arte false o erroneamente attribuite: il dilemma dell' acquirente*, <http://news-art.it/news/opere-d-arte-false-o-erroneamente-attribuite--il-dilemma-de.htm>, dostęp z dnia 12.06.2016.

³¹ G. Lemme, *Opere d'arte false o erroneamente attribuite: il dilemma dell' acquirente*, <http://news-art.it/news/opere-d-arte-false-o-erroneamente-attribuite--il-dilemma-de.htm>, dostęp z dnia 12.06.2016.

³² G. Siniscalchi, *Il falso nell'arte brevi osservazioni*, *Ars et furor*. Periodico di cultura artistica e di informazione, Rivista bimestrale-Anno III- Sett./ott. 2007, n. 11.

³³ V. Piergigli, A. L. Maccari, *Il Codice dei Beni Culturali e del Paesaggio tra teoria e passi*, Milano 2006, s.458.

³⁴ P. Coco, *La teoria del falso d'arte*, Padova 1988, s. 46.

z zakazem wykonywania powyżej opisanej działalności. We włoskiej regulacji występuje znany polskiemu ogólnemu prawu karnemu przypadek przedmiotów. Jest to bardzo ważne, aby wyeliminować sfałszowane obiekty z obrotu dziełami sztuki.

2) fałszerstwo w prawie polskim

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa w artykule 109 a, że karze grzywny, ograniczenia albo pozbawienia wolności do lat dwóch podlega ten, kto podrabia lub przerabia zabytek w celu użycia go w obrocie zabytkami³⁵. Można już *prima facie* zauważyć, że w prawie polskim nie występują szczególne rodzaje przestępstw związanych ze sfałszowanymi dziełami sztuki. Warto jednak spostrzec, że ogólna regulacja jest wystarczająca, a zawiera *dolus directus*, a mianowicie cel związany z wprowadzeniem fałszyfikatu do obrotu dziełami sztuki. W związku z powyższym słusznym jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, jak w polskim systemie prawa pojmowany jest obrót dziełami sztuki. Przepis owy kładzie szczególną uwagę na ochronę dziedzictwa narodowego. Przestępstwo wskazane w tym artykule jest przestępstwem materialnym, można je popełnić tylko przez działanie³⁶.

Kwestia dotycząca strony podmiotowej wskazanej w art. 109a OchrZabU określona jest li tylko do wskazania, że sprawca musi kierować się umyślnym zamiarem bezpośrednim. Zamiarem bezpośrednim zabarwionym (*dolus directus coloratus*)³⁷.

Warto wskazać w jakich przypadkach nie jest popełniony czyn wskazany w omawianym artykule. Mianowicie w sytuacji gdy podrobiono lub przerobiono zabytek by dołączyć go do prywatnej kolekcji (gdy dokonuje się darowizny), wykonuje się w celu pokazania swoich umiejętności, bądź nawet dokonuje się sprzedaży owego zabytku, ale uprzednio informuje się o tym nabywcę³⁸.

W Kodeksie karnym penalizowane są „podrobienie” i „przerobienie”, wyartykułowane w następujących przepisach.

³⁵ Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku, art. 109 a.

³⁶ B. Gadecki, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 108-120. Przepisy karne. Komentarz*, 2014, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zoge4dkmbvg43tqnjoobqxalrshezdemzygi2a>, dostęp z dnia 16.06.2016.

³⁷ B. Gadecki, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 108-120. Przepisy karne. Komentarz*, 2014, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zoge4dkmbvg43tqnjoobqxalrshezdemzygi2a>, dostęp z dnia 16.06.2016.

³⁸ B. Gadecki, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 108-120. Przepisy karne. Komentarz*, 2014, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zoge4dkmbvg43tqnjoobqxalrshezdemzygi2a>, dostęp z dnia 16.06.2016.

Zgodnie z **art. 270 § 1** ten „kto, w celu użycia za autentyczny, podrabia lub przerabia dokument lub takiego dokumentu jako autentycznego używa, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”³⁹;

Według art. 306 „Kto usuwa, podrabia lub przerabia znaki identyfikacyjne, datę produkcji lub datę przydatności towaru lub urządzenia, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3”⁴⁰;

art. 310 § 1 stanowi, że „Kto podrabia albo przerabia polski albo obcy pieniądz, inny środek płatniczy albo dokument uprawniający do otrzymania sumy pieniężnej albo zawierający obowiązek wypłaty kapitału, odsetek, udziału w zyskach albo stwierdzenie uczestnictwa w spółce lub z pieniędzy, innego środka płatniczego albo z takiego dokumentu usuwa oznakę umorzenia, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 5 albo karze 25 lat pozbawienia wolności”;

art. 313 § 1 brzmi: „Kto, w celu użycia lub puszczenia w obieg, podrabia albo przerabia urzędowy znak wartościowy albo ze znaku takiego usuwa oznakę umorzenia, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3”⁴¹;

Natomiast **art. 314** stanowi, że „Kto, w celu użycia w obrocie gospodarczym, podrabia albo przerabia znak urzędowy, mający stwierdzić upoważnienie lub wynik badania albo w obrocie publicznym używa przedmiotów opatrzonych takimi podrobionymi albo przerobionymi znakami, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”⁴².

Należy zaznaczyć dystynkcję pomiędzy podrobieniem, a przerobieniem.

Przerobienie polega na dokonaniu zmian w obiekcie, wywołujących pozory jego większej wartości⁴³.

Kolejny przepis tej ustawy - art.109 b *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* wskazuje, że kto rzecz ruchomą zbywa jako zabytek ruchomy, bądź jako inny zabytek, wiedząc, że jest on podrobiony lub przerobiony, może ponieść odpowiedzialność karną w postaci grzywny, kary ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat dwóch⁴⁴. Rodzajowym przedmiotem ochrony jest dziedzictwo narodowe, natomiast indywidualnym przedmiotem ochrony jest pewność

³⁹ Kodeks Karny.

⁴⁰ *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku*, art. 109 a.

⁴¹ Kodeks Karny

⁴² Kodeks Karny

⁴³ M. Gołda-Sobczak, W. Sobczak, *Ochrona zabytków w polskim prawie karnym*, Toruń 2009, s. 188.

⁴⁴ *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku*, art. 109 b.

obrotu zabytkami⁴⁵, niektórzy wskazują, że przedmiotem ochrony jest pewność i bezpieczeństwo obrotu zabytkami⁴⁶.

W Kodeksie Karnym, artykuł 286§1 oraz 294 mają zastosowanie do fałszerstwa dzieł sztuki w aspekcie oszustwa⁴⁷.

Przepis 286§1 wskazuje, że „kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, doprowadza inną osobę do niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem za pomocą wprowadzenia jej w błąd albo wykorzystania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8”.⁴⁸ W owym artykule przedmiotem ochrony jest mienie, rozumiane jako dobro rodzajowe oraz uczciwość obrotu majątkowego, jak i wolność od oszukańczych zabiegów w materii rozporządzania mieniem⁴⁹.

Przepis 294 KK wskazuje, że „§ 1. Kto dopuszcza się przestępstwa określonego w **art. 278 § 1** lub **2**, **art. 284 § 1** lub **2**, **art. 285 § 1**, **art. 286 § 1**, **art. 287 § 1**, **art. 288 § 1** lub **3**, lub w **art. 291 § 1**, w stosunku do mienia znacznej wartości, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. § 2. Tej samej karze podlega sprawca, który dopuszcza się przestępstwa wymienionego w § 1 w stosunku do dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury”.⁵⁰ Zatem sprawca musi mieć rozeznanie, że przedmiotem jego umyślnego zachowania jest dobro o szczególnym znaczeniu dla kultury⁵¹. Pod pojęciem szczególne znaczenie dla kultury, należy rozumieć, skarb narodowy, jednakże nie każdy zabytek nim będzie, w tym celu ustawodawca wprowadził typ kwalifikowany dla niektórych przestępstw przeciwko mieniu⁵².

Artykuł 295 zawiera uprzywilejowany typ poszczególnych przestępstw przeciwko mieniu. Dlatego jeśli sprawca dobrowolnie zwróci rzecz o szczególnym znaczeniu dla kultury (w stanie niepogorszonym), sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej

⁴⁵Gadecki, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 108-120. Przepisy karne. Komentarz*, 2014, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zoge4dkmbvg43tqnjoobqxalrshezdemzygi2a>, dostęp z dnia 16.06.2016. [za:] W. Kotowski, B. Kurzępa, *Przestępstwa pozakodeksowe*, s. 612.

⁴⁶Gadecki, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 108-120. Przepisy karne. Komentarz*, 2014, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zoge4dkmbvg43tqnjoobqxalrshezdemzygi2a>, dostęp z dnia 16.06.2016, [za:] A. Szczekala, *Fałszerstwa dzieł*, s.126; M. Kulik, *Komentarz do art. 109(b) ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*.

⁴⁷ Kodeks Karny

⁴⁸ Kodeks Karny, *Dz.U. 1997 Nr88,poz.553,tj. Dz.U. z 2016 r. poz.1137*, art. 286§1.

⁴⁹ art. 286 KK red. Grześkowiak 2016, wyd. 4/ Gałązka, [za:] A.N. Preibisz, *Przedmiot*, s. 38-41.

⁵⁰ Kodeks Karny, *Dz.U. 1997 Nr88,poz.553,tj. Dz.U. z 2016 r. poz.1137*, art. 294.

⁵¹D. Wilk, *Fałszerstwa dzieł sztuki, aspekty prawne i kryminalistyczne*, Warszawa 2015 , s.49.

⁵² K. Zeidler, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*, 2007,s. 212.

wymierzenia⁵³. Taka sytuacja jest możliwa, ze względu na to, że odzyskanie utraconego dobra kultury jest znacznie ważniejsze od ukarania sprawcy⁵⁴.

W Kodeksie Karnym, w kontekście fałszerstwa dzieł sztuki, można powołać się na artykuł 270 (fałszerstwo dzieł sztuki jako fałszerstwo dokumentu), 306 (fałszerstwo sygnatury jako fałszerstwo znaku identyfikacyjnego towaru)⁵⁵.

Warto zasygnalizować możliwość odniesienia się do tekstu Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Na samym początku należy wiedzieć w obrębie jakiego katalogu utworów ustawa oscyluje. Otóż artykuł 1 ust. 2 PrAut wskazuje, że są to :

- „1) wyrażone słowem, symbolami matematycznymi, znakami graficznymi (literackie, publicystyczne, naukowe, kartograficzne oraz programy komputerowe),
- 2) plastyczne;
- 3) fotograficzne;
- 4) lutnicze;
- 5) wzornictwa przemysłowego;
- 6) architektoniczne, architektoniczno-urbanistyczne i urbanistyczne;
- 7) muzyczne i słowno-muzyczne;
- 8) sceniczne, sceniczno-muzyczne, choreograficzne i pantomimiczne;
- 9) audiowizualne (w tym filmowe).”

Dzieła plastyczne (np. obrazy) mają specyficzną sytuację, gdyż ważny jest tu sam moment ich utrwalenia, czyli czynność (w przypadku obrazu - namalowanie)⁵⁶. Artykuł 32 PrAut. precyzuje możliwość odkupienia twórcy swojego dzieła w razie podjęcia decyzji o zniszczeniu oryginalnego egzemplarza utworu plastycznego znajdującego się w miejscu publicznie dostępnym. Właściciel jest obowiązany złożyć twórcy utworu lub jego bliskim ofertę sprzedaży, jeżeli porozumienie się z nim, celem złożenia oferty, jest możliwe. Jednakże górną granicę ceny określa wartość materiałów⁵⁷. Jeżeli sprzedaż nie jest możliwa, właściciel jest zobowiązany umożliwić twórcy sporządzenie kopii bądź - zależnie od rodzaju utworu - stosownej dokumentacji⁵⁸.

Warto także zwrócić uwagę na art. 115 PrAut dotyczący przywłaszczenia autorstwa albo wprowadzenia w błąd co do całości lub części cudzego utworu albo artystycznego wykonania. W tym przepisie poruszona jest kwestia plagiatu i naruszenia innych praw pokrewnych. Przewidziano także karalność przywłaszczenia sobie autorstwa albo wprowadzenia w błąd co do autorstwa

⁵³K. Zeidler, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*, 2007, s. 212.

⁵⁴K. Zeidler, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*, 2007, s. 212.

⁵⁵ *Kodeks Karny*, art. 270, art. 306.

⁵⁶D. Wilk, *Fałszerstwa dzieł sztuki, aspekty prawne i kryminalistyczne*, Warszawa 2015, s. 57.

⁵⁷Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, art. 32.

⁵⁸ Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, art. 32.

całości lub części cudzego utworu albo artystycznego wykonania, zatem przedmiotem ochrony jest autorstwo utworu lub prawa pokrewne⁵⁹. Należy zasygnalizować, że podrobienie i przerobienie dzieła sztuki nie spełnia znamion określonych w podanym przepisie.

Wnioski

- Proceder dotyczący fałszerstw dzieł sztuki będzie pojawiał się coraz częściej. Związane jest to przede wszystkim ze wzrostem cen obiektów oraz z otwartością rynku antykwarycznego, także z lukami w prawie, pozwalającymi na manipulację.
- Duże znaczenie odgrywa świadomość społeczeństwa - potencjalnych klientów.
- W przypadku zakupów przedmiotów o niebagatelnej kwocie, konieczne jest przeprowadzenie fachowej ekspertyzy.
- Negatywnym aspektem poddania badaniom dzieł sztuki jest, to że zabieg ten jest pracochłonny i drogi (często jest to procent od wartości przedmiotu).
- Należy zwrócić uwagę, że jak wskazano wyżej w polskim systemie prawnym brakuje regulacji o charakterze szczegółowym, a w wielu przypadkach stosowane są ogólne przepisy dotyczące oszustw, fałszerstw *etc.*
- Porównując regulacje obowiązujące w obu systemach prawnych należy stwierdzić, że w RP brakuje, chociażby przepisu dotyczącego publikacji danych osobowych sprawców, co jest bardzo istotne ze względu na konieczność zaufania do sprzedawców dzieł sztuki ze strony nabywców.

References

E. Charymska, Zabytki i dzieła sztuki, jako przedmioty ochrony, http://www.desecuritate.uph.edu.pl/images/De_Securitate_nr_11_2015_Charymska.pdf, s. 34, dostęp z dnia 12.06.2016.

E. Charymska, Zabytki i dzieła sztuki, jako przedmioty ochrony, http://www.desecuritate.uph.edu.pl/images/De_Securitate_nr_11_2015_Charymska.pdf, s. 35, dostęp z dnia 12.06.2016.

J. Stelmach, Granice fałsyfikatu, 2011, s.92

⁵⁹ *Szczególne dziedziny prawa karnego. Prawo karne wojskowe, skarbowe i pozakodeksowe, System Prawa Karnego*, tom 11, red. Bojarski, wyd.1, 2014, <https://sip.legalis.pl/document-view.seamdocumentId=mjxw62zoge4tambvha4tanbomfrxiltgm2tsnrvgaztqltqmfyc4mjrgyztonzwgy>, dostęp dnia 15.06.2016, [za:] P. Seledec, Bojarski, Radecki, *Przestępstwa pozakodeksowe*, t.III s.87, s. 422.

Słownik terminologiczny sztuk pięknych, red. K. Kubalska-Sułekiewicz, M. Bielska-Łach, A. Manteuffel-Szarota, wyd. 3, Warszawa 2002.

A. Jagielska, D. Markowski, Falsyfikaty dzieł sztuki w wybranych orzeczeniach sądów polskich i niemieckich, Toruń 2011, s.152.

G. Lemme, Opere d'arte false o erroneamente attribuite: il dilemma dell' acquirente, <http://news-art.it/news/opere-d-arte-false-o-erroneamente-attribuite--il-dilemma-de.htm>, dostęp z dnia 12.06.2016.

B. J. Rouba, The significance of research in the process of conservation, Technology and technique in research on the works of art - „Ars sine scientia nihil est”, Toruń 2010, s. 20.

il Sabatini Coletti, Dizionario di Italiano, http://dizionari.corriere.it/dizionario_italiano/F/falso.shtml?refresh_ce-cp, dostęp dnia .

il Sabatini Coletti, Dizionario di Italiano, http://dizionari.corriere.it/dizionario_italiano/F/falso.shtml?refresh_ce-cp, dostęp dnia .

G. Catania, I falsi nell'Arte - Insidie del mercato Antiquario, <http://www.artericerca.com/Articoli%20Online/I%20Falsi%20nell'Arte%20-%20Parte%20seconda%20-%20Giorgio%20Catania.htm>, dostęp z dnia 12.06.2016.

Falso in Vocabolario della lingua italiana, Roma, Istituto della Enciclopedia italiana, fondata da Giovanni Treccani, 1987.

Falso in Vocabolario della lingua italiana, Roma, Istituto della Enciclopedia italiana, fondata da Giovanni Treccani, 1987.

G. Morelli, Pater e la critica d'arte in Italia nel primo Novecento, in Gianni Carlo Sciolla. La critica d'arte del Novecento, a cura di M. de Rosa, Napoli 2009, s. 52.

G. Morelli, Pater e la critica d'arte in Italia nel primo Novecento, in Gianni Carlo Sciolla. La critica d'arte del Novecento, a cura di M. de Rosa, Napoli 2009, s. 52.

A. Chelstowski, To co zalewa rynek sztuki, nawet trudno nazwać falsyfikatami, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,12220919,Chelstowski__To__co_zalewa_rynek__nawet_trudno_nazwac.html, dostęp z dnia 10.06.2016.

A. Chelstowski, To co zalewa rynek sztuki, nawet trudno nazwać falsyfikatami, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,12220919,Chelstowski__To__co_zalewa_rynek__nawet_trudno_nazwac.html, dostęp z dnia 10.06.2016.

B. J. Rouba, The significance of research in the process of conservation, Technology and technique in research on the works of art - „Ars sine scientia nihil est”, Toruń 2010, s. 20.

J. Harasimowicz, Ekspertyza dzieł sztuki - prawo, warsztat, technologia, <http://rynekisztuka.pl/2014/04/10/ekspertyza-dziela-sztuki-prawo-warsztat-technologia/>, dostęp z dnia 15.06.2016.

J. Harasimowicz, Ekspertyza dzieł sztuki - prawo, warsztat, technologia, <http://rynekisztuka.pl/2014/04/10/ekspertyza-dziela-sztuki-prawo-warsztat-technologia/>, dostęp z dnia 15.06.2016.

G. Siniscalchi, Il falso nell'arte brevi osservazioni, *Ars et furor*. Periodico di cultura artistica e di informazione, Rivista bimestrale-Anno III- Sett./ott. 2007, n. 11.

Decreto Legislativo 22 gennaio 2004, n. 42 Codice dei beni culturali e del paesaggio, ai sensi dell'articolo 10 della legge 6 luglio 2002, n. 137, l'art. 178.

Codice Penale, Testo coordinato ed aggiornato del Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398, l'art. 30.

Codice Penale, Testo coordinato ed aggiornato del Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398, l'art. 30.

Decreto Legislativo 22 gennaio 2004, n. 42 Codice dei beni culturali e del paesaggio, ai sensi dell'articolo 10 della legge 6 luglio 2002, n. 137, l'art. 178.

Decreto Legislativo 22 gennaio 2004, n. 42 Codice dei beni culturali e del paesaggio, ai sensi dell'articolo 10 della legge 6 luglio 2002, n. 137, l'art. 178.

Decreto legislativo 29 ottobre 1999, n.490. Testo unico delle disposizioni legislative in materia di beni culturali e ambientali, a norma dell' art. 1 della legge 8 ottobre 1997, n. 352, l'art.

Corte Costituzionale, Sentenza 10/05/202 n. 173, <http://www.altalex.com/documents/news/2002/06/03/reato-di-contraffazione-si-applica-anche-alle-opere-di-autore-vivente>, dostęp z dia 15.06.2016.

Codice Civile Italiano del 1942, n. 262., l'art. 1427.

Codice Civile, l'art 1442.

G. Lemme, Opere d'arte false o erroneamente attribuite: il dilemma dell' acquirente, <http://news-art.it/news/opere-d-arte-false-o-erroneamente-attribuite--il-dilemma-de.htm>, dostęp z dnia 12.06.2016.

G. Lemme, Opere d'arte false o erroneamente attribuite: il dilemma dell' acquirente, <http://news-art.it/news/opere-d-arte-false-o-erroneamente-attribuite--il-dilemma-de.htm>, dostęp z dnia 12.06.2016.

G. Siniscalchi, Il falso nell'arte brevi osservazioni, *Ars et furor*. Periodico di cultura artistica e di informazione, Rivista bimestrale-Anno III- Sett./ott. 2007, n. 11.

V. Piergigli, A. L. Maccari, *Il Codice dei Beni Culturali e del Paesaggio tra teoria e passi*, Milano 2006, s.458.

P. Coco, *La teoria del falso d'arte*, Padova 1988, s. 46.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku, art. 109 a.

B. Gadecki, Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 108-120. Przepisy karne. Komentarz, 2014, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zoge4dkmbvg43tqnjoobqxalrshezdemygi2a>, dostęp z dnia 16.06.2016.

B. Gadecki, Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 108-120. Przepisy karne. Komentarz, 2014, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zoge4dkmbvg43tqnjoobqxalrshezdemygi2a>, dostęp z dnia 16.06.2016.

B. Gadecki, Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 108-120. Przepisy karne. Komentarz, 2014, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zoge4dkmbvg43tqnjoobqxalrshezdemygi2a>, dostęp z dnia 16.06.2016.

Kodeks Karny.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku, art. 109 a.

Kodeks Karny

Kodeks Karny

M. Gołda-Sobczak, W. Sobczak, Ochrona zabytków w polskim prawie karnym, Toruń 2009, s. 188.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku, art. 109 b.

Gadecki, Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 108-120. Przepisy karne. Komentarz, 2014, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zoge4dkmbvg43tqnjoobqxalrshezdemygi2a>, dostęp z dnia 16.06.2016. [za:] W. Kotowski, B. Kurzępa, Przestępstwa pozakodeksowe, s. 612.

Gadecki, Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 108-120. Przepisy karne. Komentarz, 2014, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zoge4dkmbvg43tqnjoobqxalrshezdemygi2a>, dostęp z dnia 16.06.2016, [za:] A. Szczekała, Fałszerstwa dzieł, s.126; M. Kulik, Komentarz do art. 109(b) ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Kodeks Karny

Kodeks Karny, Dz.U. 1997 Nr88,poz.553,tj. Dz.U. z 2016 r. poz.1137, art. 286§1.

art. 286 KK red. Grześkowiak 2016, wyd. 4/ Gałązka, [za:] A.N. Preibisz, Przedmiot, s. 38-41.

Kodeks Karny, Dz.U. 1997 Nr88,poz.553,tj. Dz.U. z 2016 r. poz.1137, art. 294.

D. Wilk, Fałszerstwa dzieł sztuki, aspekty prawne i kryminalistyczne, Warszawa 2015 , s.49.

K. Zeidler, Prawo ochrony dziedzictwa kultury, 2007,s. 212.

K. Zeidler, Prawo ochrony dziedzictwa kultury, 2007,s. 212.

K. Zeidler, Prawo ochrony dziedzictwa kultury, 2007,s. 212.

Kodeks Karny, art.270, art. 306.

D. Wilk, Fałszerstwa dzieł sztuki, aspekty prawne i kryminalistyczne, Warszawa 2015 , s.57.

Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, art. 32.

Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, art. 32.

Szczególne dziedziny prawa karnego. Prawo karne wojskowe, skarbowe i pozakodeksowe, System Prawa Karnego, tom 11, red. Bojarski, wyd.1, 2014, <https://sip.legalis.pl/document-view.seamdocumentId=mjxw62zoge4tambvha4tanbomfrxilrtgm2tsnrvgaztgltqmfyc4mjrgyztonzwy>, dostęp dnia 15.06.2016, [za:] P. Seledec, Bojarski, Radecki, Przestępstwa pozakodeksowe, t.III s.87, s. 422.